

276

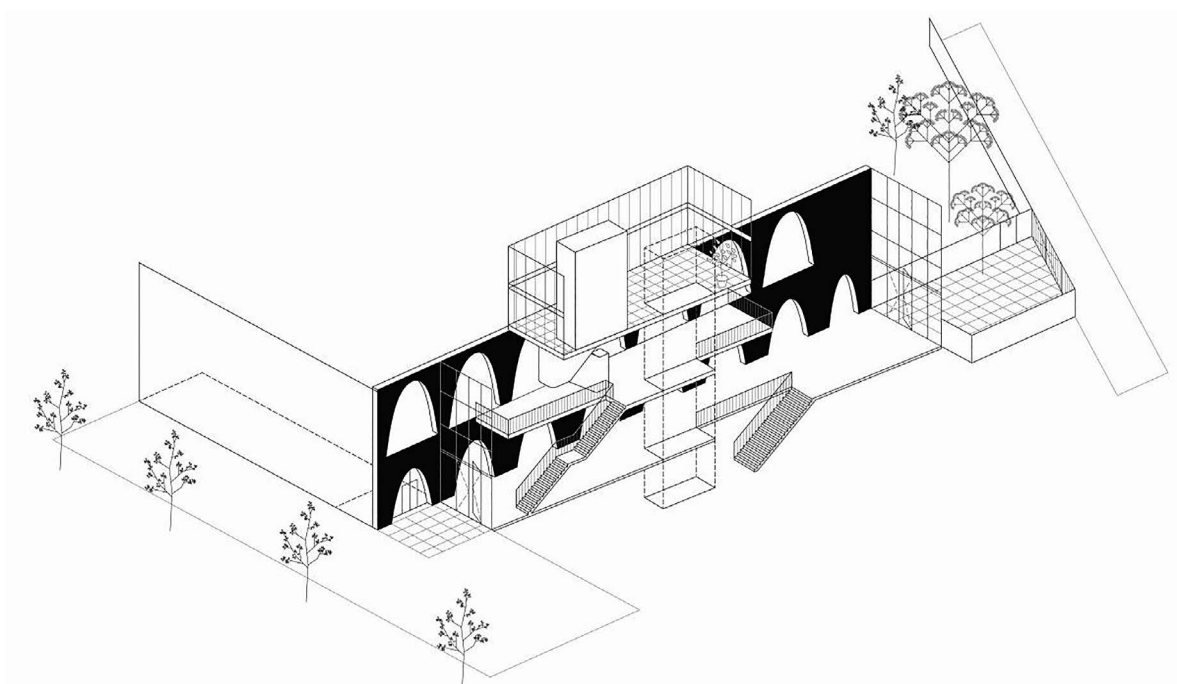
Februari/Maart 2019

Building Sites Provinciehuis Antwerp, Book Tower Ghent, BNP Paribas Brussels + Interview Peter Märkli

276

	05	Edito <i>Lisa De Visscher</i>
	06	Automated Pallet Storage, Erps-Kwerps <i>Photo Jeroen Verrecht</i>
Op-Ed	09	Boijmans Van Beuningen, Rotterdam <i>Véronique Patteeuw</i>
Agenda	12	Marte.Marte <i>Gitte Van den Bergh</i>
	15	Agmen <i>Roxane Le Grelle</i>
	16	Vers.A <i>Lara Molino</i>
	18	Murmuur <i>Gitte Van den Bergh</i>
	20	Ouest <i>Lara Molino</i>
	22	Cultuurhuizen <i>Gitte Van den Bergh</i>
<hr/>		
Building Sites	26	XDGA , Provinciehuis, Antwerp <i>Pieter T'Jonck</i>
	34	Robbrecht en Daem , Book Tower, Ghent <i>William Mann</i>
	42	Pierre Hebbelinck - Hart Berteloot , Scène nationale, Chalon-sur-Saône <i>Cécile Vandernoot</i>
	48	AgWA , School Karreveld, Molenbeek <i>Mathias Bouet</i>
	54	Baumschlager Eberle Architekten , BNP Paribas Fortis, Brussels <i>Michael Bianchi</i>
	60	Francesca Torzo , z33, Hasselt <i>Pieter T'Jonck</i>
	66	Bogdan & Van Broeck , Truss, Molenbeek <i>Guillaume Vanneste</i>
	72	Beguin-Massart , MAD Musée, Liège <i>Benoît Molherat</i>
Interview	78	Peter Märkli <i>Lisa De Visscher</i>
Projects	84	Gafpa , G1211 Landhouse, Brakel <i>Mathias Bouet</i>
	88	Raamwerk , Wolterslaan, Ghent <i>Gitte Van den Bergh</i>
<hr/>		
	93	Product news
<hr/>		
Student	100	Prize Van Hove 2018 <i>Apolline Vranken</i>
	102	Euregional Prize for Architecture 2018 <i>Apolline Vranken</i>
#001	105	Marc Nagtzaam, Standaertsite, Ledeborg <i>Hans Maes and Joep Gosen</i>

Biografieën

Michael Bianchi

is architect en vennoot bij Lescaut. Hij is docent aan de Universiteit de Liège. Hij is eveneens opiniemaker voor het radioprogramma *Les glaneurs* van Fabrice Kada op Musiq3.

Mathias Bouet

studeerde in 2016 als architect af aan de Faculté d'Architecture La Cambre/Horta van de ULB. Zijn eindwerk handelde over rotondes. Bouet werkt samen met het Brusselse bureau v+.

Joep Gosen

is ingenieur-architect, schrijft voor A+, *ArchiNed* en fotografeert architectuur en landschap. In opdracht van *Ar-Tur* maakte hij in 2016 een beeldcolumn over architectuur in de Kempen.

Hans Maes

is zelfstandig architect en blogger op Instagram. In het verleden maakte hij tentoonstellingen voor Stad en Architectuur en Architectuurwijzer, waaronder de 'Nieuwe Nuchterheid'.

William Mann

is medeoprichter van Witherford Watson Mann Architects (Londen) en auteur van verschillende essays over architectuur en stedenbouw. Zijn essay 'A Latecomer Imagines the City' werd recentelijke gepubliceerd in het *SAGE Handbook of the 21st Century City*.

Benoît Molherat

is afgestudeerd aan de Ecole d'Architecture et de Paysage de Lille. Hij werkte als architect bij Rotor in Brussel. Hij reflecteert en schrijft over de relatie tussen het fysieke en het intellectuele in de architectuur en de beeldende kunst.

Lara Molino

studeerde in 2015 af als architect aan de Faculteit Architectuur van La Cambre Horta ULB. Tijdens haar studie richtte ze zich op de representatie van architectuur, ook het onderwerp van haar eindwerk. Ze werkte bij verschillende architectenbureaus en aan diverse architectuurtentoonstellingen.

Véronique Patteeuw

is docent aan de Ecole Nationale Supérieure d'Architecture et du Paysage de Lille en visiting professor aan de KU Leuven. Ze zetelt in de redactie van *OASE, Journal for Architecture*.

Pieter T'Jonck

is architect en schrijft voor diverse kranten, tijdschriften en boeken in binnen- en buitenland over architectuur, beeldende kunst en podiumkunsten. Hij werkt voor Klara Radio en was hoofdredacteur van A+ in 2015-2016.

Cécile Vandernoote

is architect, freelance journalist en docent-onderzoeker aan de Faculté d'architecture UCL-LOCI in Brussel.

Guillaume Vanneste

is bouwkundig ingenieur, docent en onderzoeker aan de faculteit Bouwkunde van de universiteit van Louvain-la-Neuve (UCL). Als mede-oprichter en vennoot van vvv doet hij onderzoek naar stedenbouw in diffuse gebieden.

Gitte Van den Bergh

behaalde een master Nederlands en Theater-, Film- en Literatuurwetenschappen in 2011. In 2015 studeerde ze met haar masterproef *Architectuur en Film* af als architect aan de Universiteit Antwerpen. Sinds 2016 werkt ze bij RE-ST, en is redactielid van A+.

Apolline Vranken

is architect afgestudeerd aan La Cambre-ULB en is verantwoordelijk voor het HOME af als architect aan de Universiteit Antwerpen. Sinds 2016 werkt ze bij RE-ST, en is redactielid van A+.

A+ Architecture In Belgium

Tweemaandelijks tweetalig tijdschrift, ISSN 1575-5072, Jaargang 46 (2019) N1

Redactie

Hoofdredacteur
Lisa De Visscher

Adjunct-hoofdredacteur
Eline Dehullu

Productiecoördinator
Grégoire Maus

Eindredactie Nederlands
www.controltaaldelete.be

Eindredactie Frans
Benoît Francès

Vertaling
Alain Kinsella,
Nathalie Tabury,
Antoon Wouters,
Patrick Lennon

Tekst Product news
Viviane Eeman

Vormgeving
Kritis & Kritis

Font
Next & Starling

Drukkerij
Die Keure, Brugge

Beeld cover
Automated Pallet Storage,
Erps-Kwerps, 2017
© Jeroen Verrecht

Beeld inhoudstafel
Bogdan & Van Broeck,
Truss, Molenbeek

Artistieke commissie

Olivier Bastin,
Pauline Fockedeey,
Nicolas Hemeleers,
Kelly Hendriks,
Véronique Patteeuw,
Hera Van Sande,
Ward Verbakel,
Agnieszka Zajac

Redactieadres

Ernest Allardstraat 21/3 –
1000 Brussel
redactie@a-plus.be
www.a-plus.be

A+ is een publicatie van
ICASD VZW Informatiecentrum
voor Architectuur, Stedenbouw
en Design

Verantwoordelijke uitgever

Philémon Wachtelaer
Ernest Allardstraat 21/3 –
1000 Brussel

Copyright ICASD

De verantwoordelijkheid voor
de gepubliceerde artikels
berust uitsluitend bij de
auteurs. Alle rechten voor het
(zelfs gedeeltelijk)
reproducen, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden
voor alle landen.

Raad van bestuur ICASD

Voorzitter
Philémon Wachtelaer

Vicevoorzitter
Chantal Vincent

Secretaris
Geert De Grootte

Leden
Olivier Bastin, Dag Boutsen,
Sylvie Bruyninckx,
Paul Dujardin, Benoît Moritz,
Piet Van Cauwenberghe,
Eddy Vanzielegheem,
Ward Verbakel

Programmering

Coördinatie
Roxane Le Grelle

Communicatie & Marketing

Verantwoordelijke
Louise Van Laethem

Publiciteitsregie A+ Media
Rita Minissi, rita.minissi@mima.be
Tel +32 497 500 292
Ernest Allardstraat 21/3 –
1000 Brussel

Adverteerders

A.G. PLASTICS
ARCHITECT@
WORK
BEGA
BIGMAT
BOZAR
LEEFMILIEU
BRUSSEL
FAKRO
FINSTRAL
GEBERIT
HOLCIM
HR-RAIL
ISH MESSE
FRANKFURT
KINNARPS

KORATON
RENSON
REYNAERS
SAINT GOBAIN
GYPROC
STÜV
TERREAL
VAI
VELUX
VIEGA
VISSMANN
VK GROUP
VOLA
WIENERBERGER
ZG LIGHTING
BENELUX

Vlaamse
overheid

Uitgeverij van de Persgroep Media Group

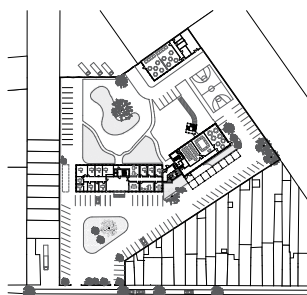
Van het tijdelijke naar het permanente

Met de aanstelling van het Brusselse bureau AgwA in februari 2017 krijgt de herinrichting van een kantoorgebouw in Sint-Jans-Molenbeek eindelijk vorm. Of lijkt dat alleen maar zo? In vijf akten reconstrueren we de lange weg van de herbesteding tot een school en laten u kennismaken met de hoofdpersonages en sleutelscènes. Alleen: waar blijft de slotscène?

Mathias Bouet – Foto's Arvi Anderson

EN Repurpose, reuse: the two keywords of the site managed by AgwA in Molenbeek-Saint-Jean involving the transformation of a pharmaceutical office struck by capitalist nomadism into a sustainable school. Part of the site remains dedicated to productive activities; the other has become a school, the equipment left on site making possible an otherwise un-payable quality interior.

De nieuwe elementen – een houten brandtrap en een afdak – contrasteren met de strakke gevels van architectonisch beton.

Akte I: Sayonara

Gentsesteenweg 615, Sint-Jans-Molenbeek. Tussen de Brasserie de la Senne, de magazijnen van een sauzenfabrikant en een rij woningen verrijst een modernistisch gebouw. Ervoor ligt een parkeerterrein. In het gebouw zijn de administratieve kantoren van Takeda gevestigd – een groot, beursgenoteerd farmaceutisch bedrijf uit Japan.

In 2015 komt aan dit alles een einde. Ondanks goede cijfers en een recente investering van 1,6 miljoen euro, kondigt het bedrijf een sociaal begeleidingsplan aan. De fabriek in Brussel zou worden gesloten vanwege ‘het beperkte ontwikkelingspotentieel van de fabriek en het gebrek aan duurzame toekomstperspectieven’. Tot ieders grote verbazing – of toch ten minste van de ontslagen werknemers – komen de bedrijfsterreinen van een slordige 20.000 m² oppervlakte leeg te staan, waarna de site aan zijn lot wordt overgelaten.

Maar de wind draait snel in het noordwesten van Brussel. Om te vermijden dat de site een industriële kanker wordt met alle bijbehorende overlast voor de buurt, verwerft de regionale organisatie Citydev de site aan het eind van 2016. De organisatie is zich bewust van het potentieel van de plek: 20.000 m² in de buurt van openbaar vervoer en alle voorzieningen, dat is niet niks.

Na de transactie wordt een openbaar onderzoek gelanceerd en het sociaaleconomische weefsel wordt geanalyseerd. Men neemt geen beslissingen over de toekomst van het gebied totdat het juiste voorstel zich voordoet. Maar gezien de grote bedragen die erin zijn geïnvesteerd, wor-

den er toch al gauw knopen doorgehakt. Citydev zet in op een gemengd programma: op de site moet een nieuwe middelbare school komen én de industriële activiteit moet behouden blijven. Het stadsontwikkelingsagentschap wil die twee functies graag naast elkaar laten bestaan.

Akte II: Top of the pop

Op dat cruciale moment mengt Pouvoir Organisateur Pluriel (POP) zich in het project. POP is een vzw van l’Ecole ensemble en de gemeenten Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Agatha-Berchem, die allebei behoefte hebben aan meer onderwijsinstellingen. Met de steun van de Franse Gemeenschap koopt deze nieuw vereniging de voormalige kantoren van het pas verhuisde farmaceutische bedrijf. POP is proactief en steekt zijn ambities niet onder stoelen of banken: het gebouw moet tegen september 2017 heringericht zijn om dienst te doen als tijdelijke school. De werken zouden in fasen opgeleverd worden, met als einddoel een permanente school die haar deuren opent in 2022. De deadlines zijn strak en de kwaliteitseisen hoog. Daarom raadpleegt POP het team van de Brusselse Bouwmeester (BMA) om een wedstrijd te organiseren zodat er een architect kan worden aangewezen voor de eerste fase van de werken. Ondertussen neemt het voedingsmiddelenbedrijf Didden zijn intrek op de site in de magazijnen met een oppervlakte van 8.000 m². Het produceert er de unieke Brusselse ‘kermesse-saus’ (‘kermisssaus’).

Akte III: AgwA ft. Takeda

16 januari 2017. Het bureau AgwA dient een offerte in naar aanleiding van de projectoproep door het Team BMA. Volgens de door de aanbestedende dienst voorgeschreven fasering bestaat de opdracht uit het aanpassen en conform maken van de oostvleugel (A2) van het gebouw. De westelijke vleugel (A1) is ouder en imposanter, en moet op een volgende wedstrijd wachten om onder handen te worden genomen.

17 februari 2017. Het voorstel van het Brusselse bureau is een schot in de roos bij de adviescommissie. Het bescheiden en slimme voorstel is gebaseerd op een aantal gerichte interventies, die los staan van elkaar, waardoor de werf vlot zou moeten verlopen. Het project legt het accent op het hergebruiken van bestaande elementen, wat handig is bij de herbestemming van een gebouw.

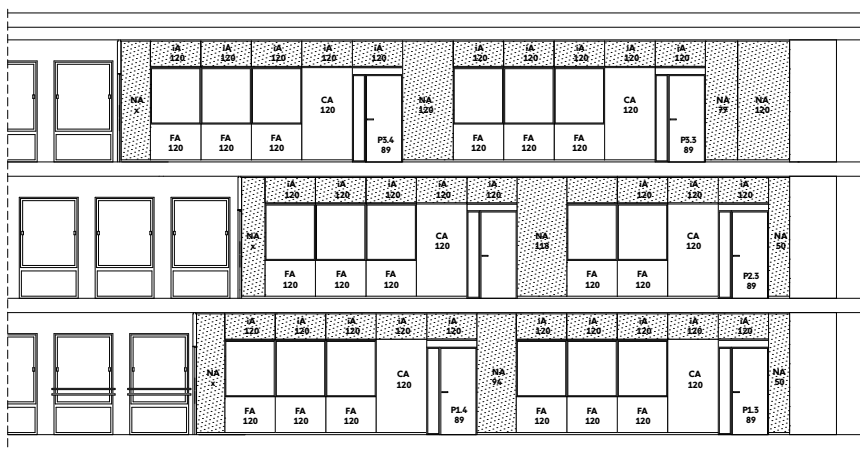
Een van de eerste interventies is het toevoegen van een nieuwe ingang, waardoor de A2-vleugel autonoom wordt van de andere vleugel. Die nieuwe ingang is onmisbaar voor de goede werking van de tijdelijke school en het vlotte verloop van de toekomstige werf in vleugel A1. Het nieuwe element is een houten afdak dat contrasteert met de strakke gevels van architectonisch beton. De onafhankelijke constructie creëert een soort zomerkampsfeertje en geeft aan dat het gebouw voortaan anders zal worden gebruikt.

De tweede, even zichtbare interventie is de bouw van een externe brandtrap aan de noordelijke gevel van de vleugel die verbouwd wordt. Dit is de belangrijkste ingreep om het gebouw normconform te maken. De drie verdiepingen van de A2-vleugel beschikken slechts over één smal trappenhuis en een nieuwe vluchtweg was bijgevolg noodzakelijk om de leerlingen te kunnen evacueren. De opdracht kan op het eer-

ste zicht banaal lijken, maar het ontwerp van de brandtrap was toch een mooie uitdaging. Het wedstrijdontwerp was een houten toren, een eenvoudige en lichte structuur van vier verticale palen waaromheen zich een trap met verschillende overlopen kronkelde. Maar in werkelijkheid bleek de realisatie ervan niet zo eenvoudig. Er zijn uiteindelijk minder palen gebruikt, delen ervan zijn breder gemaakt en de lichte constructie moest het afleggen tegen brandveiligheid. Het resultaat is even verrassend als een reisje naar Neverland: de trap lijkt een rammelende, wat lompe constructie, maar is uiteindelijk niet zozeer ongelukkig, als wel interessant. De trap kan in ieder geval uit elkaar worden gehaald en gerecupereerd, net als de luifel op de binnenplaats.

Recuperatie is zelfs de essentie van het AgwA-project. En daarin schuilt ook zijn vernuft. Het project wil duurzaam zijn en dat komt ten volle tot zijn recht bij de herinrichting van het interieur van de kantoren. De bestaande ruimtes hebben zeker kwaliteiten: ze zijn heel open, de afmetingen zijn perfect voor klassen en er is overal licht. Een zweem van Constantin Brodsky tilt het geheel naar een hoger niveau. Bovendien is de technische uitrusting conform de EPB-eisen, wat een groot voordeel is. De gebruikte materialen zijn ook van goede kwaliteit. Geen gipsplaten die op de container belanden, maar een eenvoudig en flexibel systeem van scheidingswanden. Je zou jezelf bijna beginnen afvragen of Takeda niet al lang van tevoren wist dat ze hier zouden vertrekken.

AgwA inventariseert alles heel zorgvuldig: metalen frames, gelamineerde panelen, deuren en beglazingen lijsten ze op voor ze worden gedemonteerd, in de A1-vleugel opgeslagen en opnieuw gebruikt als scheidingswanden van de klassen. Die inspanning is de moeite waard, want het

Architect
AgwA
Website
www.agwa.be
Official project name
ESP Karreveld
Location
Molenbeek (Brussels), Belgium

Programme
Extension and refurbishment of the former Takeda offices into a new secondary school (interior – external staircase – courtyard)
Procedure
Competition, 1st prize

Client
POP (Pouvoir Organisateur Pluriel)
Lead contractor
Thiran
Landscape architect
AgwA
Structural engineering
JZH & partners
Services engineering
JZH & partners

Sustainability
JZH & partners
Acoustics
Daidalos Peutz
Completion
Under construction
Total floor area
1,504 m²
Budget
€ 940,000 (excl. VAT and fees)

gaat om onbetaalbaar kwalitatief hoogstaand materiaal en dit project heeft tenslotte een beperkt budget. Waarom zou je er dan geen gebruik van maken? De voorkeur geven aan extra werk in plaats van nieuwe materialen aan te kopen, is een goede, duurzame zaak. En daarin schuilt ook de werkelijke toegevoegde waarde van het project.

In de herinrichting van het interieur is veel oog voor detail: de akoestische valse plafonds worden gedeeltelijk behouden, maar rond de klassen worden ze weggehaald om de ruimte zo groter te maken. Multiplexpanelen vullen de nog ontbrekende scheidingswanden aan, wat de nieuwe identiteit van het gebouw versterkt.

De enige hinderpaal in de overkoepelende strategie van recuperatie was het bestaande vast tapijt. In een vrijgevege opwelling werd het tapijt door linoleum vervangen. Het heeft ook geen zin om al te extreem te zijn. Dat tapijt was echt wansmakelijk.

Akte IV: Nooit twee zonder drie

8 mei 2017. Na het verkrijgen van de stedenbouwkundige vergunning wordt de aanbesteding gelanceerd aan de hand van een open procedure. Een stormloop blijft echter uit, waarschijnlijk omdat aannemers niet echt warm lopen voor een complexe werf. Slechts één bouwbedrijf beantwoordt de oproep en die offerte blijkt helaas te duur. Daarom wordt er een nieuwe procedure uitgeschreven. Deze keer gaat het om een onderhandelingsprocedure zonder voorafgaande bekendmaking. De tijd gaat voorbij. Oorspronkelijk waren de werken in de zomer gepland, maar dat was te ambitieus. POP laat zich door die onvoorzien omstandigheden echter niet uit het lood slaan. Bij het begin van het schooljaar in september 2017 worden zes klassen voor leerlingen van het eerste jaar van de middelbare school in gebruik genomen op de benedenverdieping van het gebouw, in de voormalige kantoren van Takeda. Het parkeerterrein blijkt uitermate geschikt

→
Scheidingswanden
uit multiplexpanelen
versterken de
nieuwe identiteit van
het gebouw.

voor voetbalwedstrijdjes. Op de dag van de inhuldiging zien leerkrachten en leerlingen er dolblij uit op televisie. Soms is er niet veel voor nodig om gelukkig te zijn.

Februari 2018. De bouw van het AgwA-project op Karreveld gaat eindelijk van start. De A2-vleugel wordt leeggehaald, het vast tapijt gaat eruit en ander herbruikbaar bouw materiaal wordt tijdelijk verplaatst naar de vleugel ernaast. Over de tegels komt linoleum. Nu moeten alleen nog de scheidingswanden van de klassen opnieuw in elkaar worden gezet en op de juiste plaats worden gemonteerd. Het diepblauw van de metalen frames past perfect bij de lichte kleur van de multiplexpanelen. Het gebouw ziet er zo goed als nieuw uit en krijgt zo een tweede jeugd. De transformatie van het interieur van de A2-vleugel is heel geslaagd. Eenvoudig en efficiënt!

Maar het nieuwe academiejaar 2018 nadert met rasse schreden. In de zomerhitte bouwt de aannemer de luifel over een deel van de parkeerplaatsen. Tegelijkertijd draaien de betonmolens op volle toeren om de funderingen van de houten brandtrap te gieten. De trap moet tegen september klaar zijn. Dat was echter buiten een inschattingsfout van de aannemer gerekend. Door een slecht gemonteerd stuk moesten ze terug naar af. Ironisch genoeg werd er vervolgens in allerijl een tijdelijke werftrap geplaatst, want de klassen op de bovenverdiepingen moesten echt in gebruik kunnen worden genomen.

Akte V: Twee vliegen in één klap?

13 april 2018. De Brusselse bouwmeester lanceert een nieuwe oproep voor projectontwikkelaars. Het is eindelijk de beurt aan de A1-vleugel om te schitteren. Het is de bedoeling om het werk van AgwA uit te breiden en een permanent karakter te geven. De tijdelijke school is voor verwarming bijvoorbeeld nog steeds afhankelijk van het oude ketelhuis in de magazijnen van Didden, en dat is natuurlijk wat vervelend als de rekening moet worden betaald.

Daarnaast zijn nieuwe functies toegevoegd aan het programma, zoals een turnzaal, een refter en extra leslokalen die de levensduur van de site zullen verlengen en de werking van de nieuwe middelbare school op lange termijn moeten verzekeren.

Hoewel het legitiem is, roept het organiseren van die tweede wedstrijd toch vragen op. Dit architectuurproject sleept al een tijdje aan. Vertragingen, om welke reden ook, zijn niet altijd verenigbaar met de urgentie van een bepaalde situatie. Er is een groot gebrek aan scholen in het noordwesten van Brussel, dat is een feit. Was het niet mogelijk geweest om gewoon twee vliegen in één klap te slaan? Temeer omdat het bureau AgwA de wedstrijd opnieuw heeft gewonnen...▲■●

In samenwerking met **BOUWMEESTERMAITREARCHITECTE**

